

ORZECZENIE

Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej, ustalające warunki pracy i płacy robotników rolnych na rok służbowy 1933/34 na obszarze województw: poznańskiego i pomorskiego.

Na podstawie ustawy z dnia 18 lipca 1924 roku w przedmiocie uprawnień Ministra Pracy i Opieki Społecznej do powoływania Nadzwyczajnych Komisji Rozjemczych do załatwiania zatargów pomiędzy pracodawcami a pracownikami rolnymi (Dz. U. R. P. Nr. 71, poz. 686) oraz rozporządzenia Ministra Opieki Społecznej z dn. 8 marca 1933 r. („Monitor Polski” z dn. 14 marca 1933 r. Nr. 60, poz. 76), Nadzwyczajna Komisja Rozjemcza w składzie: Przewodniczącego Jana Gnoińskiego, Okręgowego Inspektora Pracy, jako przedstawiciela Ministerstwa Opieki Społecznej, radcy Michała Banaszkiewicza, jako przedstawiciela Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych i sędziego Sądu Apelacyjnego Ryszarda Żółtowskiego, jako przedstawiciela Ministerstwa Sprawiedliwości — na posiedzeniach, odbytych w dniach 22 i 23 marca 1933 r. w Warszawie w sprawie warunków pracy i płacy robotników rolnych w województwach: poznańskim i pomorskim — po wysłuchaniu opinii przedstawicieli pracodawców i pracowników rolnych

orzeka

warunki pracy i płacy robotników rolnych na rok służbowy 1933/34 w województwach poznańskim i pomorskim ustalić,

jak następuje:

DZIAŁ I. ORDYNARJUSZE.

§ 1.

Zasady ogólne.

Dział niniejszy dotyczy z jednej strony wszystkich pracodawców rolnych, z drugiej zaś

strony pracowników z normalną zdolnością do pracy: fernali, ręczniaków, stróżów i pastuchów.

U w a g a I. Dozorcy rolni z normalną zdolnością do pracy, jak to: polowi, karbowi, włódarki i gumieni, otrzymują wynagrodzenie nie mniejsze, aniżeli fernali.

U w a g a II. Stangretów (forsyów) i t. p. nie uważa się za fernali, o ile pełnią stale obowiązki przy koniach cugowych.

U w a g a III. Inwalidzi, oraz pobierający rentę, podlegają osobnej, indywidualnej umowie. Inwalidzi wojenni, którzy wykonują wszelkie prace narówni z innymi pracownikami, nie mogą otrzymywać niższego wynagrodzenia, niż wynosi różnica między pełnym wynagrodzeniem a pobieraną przez nich rentą.

§ 2.

Dział niniejszy obowiązuje na rok. Rok służbowy zaczyna się z dniem 1 kwietnia 1933 r., a kończy się dnia 31 marca 1934 roku. Obie strony obowiązują wypowiedzenie indywidualnej umowy pracy przed upływem terminu wygaśnięcia niniejszego orzeczenia; a najpóźniej do 31 grudnia, a o ile dzień 31-go grudnia będzie niedzielą — do 30 grudnia 1933 r. włącznie. Niewypowiedzenie umowy o pracę do dnia 31 grudnia 1933 roku włącznie oznacza zawarcie umowy na rok następny. Uchylenie się przez którąkolwiek ze stron od przyjęcia wypowiedzenia umowy o pracę teje nie przedłuża. Rozwiązanie stosunku służbowego w ciągu roku nastąpić może na zasadzie orzeczenia Komisji Rozjemczych lub też wyroków Sądów Państwowych, działających według obowiązującego prawodawstwa i według kompetencji.

U w a g a: Pracodawcy nie wolno przy końcu roku służbowego wręczyć terminatki (konotatki) pracownikowi, który przepracował na dobro pracodawcy lub danego gospodarstwa 25 lat i który utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy z tytułu starości, jeżeli pracownik ten nie nabył uprawnień do renty niezdolności do pracy, lub starczej. Udowodnienie, że pracownik nie nabył uprawnień do renty, ciąży na pracowniku. Pracownikowi, któremu w myśl powyższych przepisów nie może być wydana terminatka, który ma zmniejszoną zdolność do pracy, wynagrodzenie może być odpowiednio zmniejszone, stosownie do zmniejszenia zdolności do pracy, nie więcej jednak, niż do połowy. Stopień zmniejszenia zdolności do pracy orzeka lekarz urzędowy, lub lekarz instytucji ubezpieczeniowych na wniosek i koszt pracodawcy.

§ 3.

Zatargi.

Zatargi, wynikłe na tle umowy o pracę pomiędzy pracodawcami a robotnikami regulują Komisje Rozjemcze, bądź Sądy Państwowe według kompetencji, zależnie od ustaw obowiązujących w danych województwach. Do czasu uzyskania właściwego orzeczenia lub wyroku nie wolno:

1. Pracodawcom wstrzymywać świadczeń;
2. Pracownikom przerywać pracy.

U w a g a: W wypadkach wyjątkowo ciężkiego przewinienia, przewidzianego Kodeksem Karnym, pracodawca może wstrzymać przed orzeczeniem lub wyrokiem świadczenia w zbożu lub gotówce, w razie jednak usprawiedliwienia robotnika przez Sąd pracodawca winien wydać zaległe świadczenia wraz z dodatkiem miesięcznym w zbożu 1 procent — w gotówce 2 procent.

§ 4.

Indywidualne umowy.

Dział niniejszy stanowi w myśl ustawy z dnia 18 lipca 1924 r. (Dz. U. R. P. Nr. 71, poz. 686) podstawę przy zawieraniu umów indywidualnych. Indywidualne umowy pracy, zawierające warunki dla pracowników mniej korzystne, niż warunki niniejszego orzeczenia, są nieważne z wyjątkiem specjalnych wypadków, przewidzianych w temże orzeczeniu.

§ 5.

Pracodawcy nie są uprawnieni do samowolnej zmiany świadczeń w naturze na inne. Jeżeli jednak warunki gospodarcze wymagają tej zmiany, może ona być dokonana przez bezpośrednie porozumienie stron, przy pośrednictwie Inspektora Pracy, wreszcie w drodze rozjemczej.

§ 6.

Książka obrachunkowa i kontraktowa.

Pracownik otrzymuje od pracodawcy bezpłatnie książeczkę obrachunkową, zawierającą kontrolę wydanej ordynarii, pensji, potrąceń składek do Kasy Chorych, ubezpieczenia na starość i niemoc, podatków oraz wszelkich potrąceń, jako też zawierającą spis powierzonych mu inwentarzy. Książeczka winna być podpisana przez pracodawcę lub jego zastępcę. Poza tem wydaje pracodawca bezpłatnie robotnikom swego folwarku, na ręce wybranego przez nich przedstawiciela jeden egzemplarz niniejszego orzeczenia.

U w a g a: Książeczki obrachunkowe, złożone u pracodawcy, nie powinny być dłużej przetrzymywane, niż 10 dni.

§ 7.

Warunki godzenia ordynarjusza z zaciężnikami.

Ordynarjusz godzący się z zaciężnikami, zobowiązany jest przetrzymywać ich cały rok kontraktowy, nie chcąc zrywać kontraktu. Wyjątek stanowią: choroba, stwierdzona przez lekarza, wstąpienie w związek małżeński, wojskowość i dojsie do pełnoletności. Praca innych domowników u innego pracodawcy jest niedozwolona z wyjątkiem terminatorów i takich, których majątek zatrudniać nie chce lub nie może. O ile pracodawca będzie zatrudniał tego rodzaju domowników, podlegają oni niniejszemu orzeczeniu.

Pracownika nie wolno zmuszać, ani żądać, aby brał zaciężników nie należących do jego rodziny.

§ 8.

Praca i płaca akordowa.

Stosowanie premjowego i akordowego systemu płac jest dozwolone, przyczem zarobek dzienny robotnika nie może wynosić mniej, niż wynagrodzenie dzienne (naturalja i gotówka) odpowiedniego robotnika.

§ 9.

Czas pracy.

Czas pracy ustala się podług poniższej tabeli, przyczem fernali pracujący końmi, mają być zwolnieni przed południem o pół godziny wcześniej, aniżeli inna kategoria robotników, o ile praca ich nie jest ściśle związana z pracą innych robotników rolnych.

M i e s i a c	Początek	Śniadanie	Obiad	Podwieczorek	Koniec	Ilość godz.
Styczeń	1 8—	—	12—1.30	—	4—	6 30
"	16 7.45	—	12—1.30	—	4 15	7—
Luty	1 7.30	—	12—1.30	—	4.30	7 30
"	16 7—	—	12—1.30	—	5—	8 30
Marzec	1 6.30	—	12—1.30	—	5.30	9 30
"	16 6.30	—	12—1.30	—	6—	10—
Kwiecień	1 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	6.45	10 15
"	16 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	7 15	10 45
Maj	1 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	7.30	11—
Czerwiec	1 6—	8—8.30	12—2—	4—4.30	8—	11—
Lipiec	1 6—	8—8.30	12—2—	4—4.30	8—	11—
Sierpień	1 6—	8—8.30	12—2—	4—4.30	8—	11—
"	16 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	7.30	11—
Wrzesień	1 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	7—	10 30
"	16 6—	8—8.30	12—1.30	4—4.30	6.30	10—
Październik	1 6.15	—	12—1.30	—	5.30	9 45
"	16 6.30	—	12—1.30	—	5—	9—
Listopad	1 7—	—	12—1.30	—	4.30	8—
"	16 7.15	—	12—1.30	—	4—	7 15
Grudzień	1 7.30	—	12—1.30	—	4—	7—
"	16 8—	—	12—1.30	—	4—	6 30

Za początek pracy rano i popołudniu uważa się apel, za koniec zejście z pola. O ile pole leży dalej niż 2 km od podwórza, robotnika należy zwolnić z pracy o 10 minut wcześniej w stosunku do każdego 1 km powyżej 2 km.

W razie pilnej potrzeby powyższy podział rozpoczęcia i końca pracy oraz przerw jedzeniowych może być zmieniony przez pracodawcę, jednakże tylko w ten sposób, by ogólna ilość godzin pracy pozostała ta sama.

Na żądanie pracodawcy w razie pilnej potrzeby pracownicy są zobowiązani do pracy poza wyżej określonym czasem, lecz za osobnym wynagrodzeniem, po cenach za godzinę o 50% wyższych według budżetu. Do robotników pobierających wynagrodzenie za roboty, wykonane poza unormowanym wyżej czasem pracy, nie zalicza się pastuchów, stróżów nocnych i dozorców, o ile wykonywane przez nich roboty nie przekraczają zakresu ich zwykłych obowiązków.

Samowolne opuszczenie roboty podczas godzin pracy, jak i samowolne spóźnienie się do pracy jest niedopuszczalne i powoduje potrącenia w stosunku procentowym, jak przy nadgodzinach.

§ 10.

Oprzet inwentarza.

Oprzet inwentarza odbywa się poza godzinami pracy bez specjalnej dopłaty. Wstawianie do oprzetu inwentarza oraz naszykowanie wozów i narzędzi powinno mieć miejsce nie wcześniej, niż na 2 godziny przed rozpoczęciem pracy.

Obrok, siano i t. p. pokarm dla inwentarza ma być przygotowany uprzednio w godzinach pracy w miejscach na to przeznaczonych. Kolejne sypanie przy inwentarzu w nocy i dyżury w dni świąteczne obowiązują wszystkich fernali i rączniaków bez specjalnej dopłaty.

Pastuch jest wolny od pracy co trzeci dzień świąteczny (niedziela i święta) i na ten czas, jak również w razie jego choroby, zostaje zastąpiony przez innych wyznaczonych w tym celu pracowników.

Rączniacy obowiązani są w razie zapotrzebowania stawić się w zastępstwie fernali i pasterzy za odszkodowaniem w wysokości różnicy pełnych zarobków rączniaka w stosunku do fernala.

W razie zastępowania pasterza tylko w niedzielę i święta, otrzymuje rączniak wynagrodzenie w wysokości pełnego budżetu dziennego, o ile to nie jest dzień jego normalnego dyżuru.

Do pielęgnowania chorego inwentarza poza godzinami pracy winien pracownik stawić się za osobnym wynagrodzeniem.

Wynagrodzenie nie należy się, o ile zostanie stwierdzone, że choroba zwierzęcia została spowodowana przez pracownika.

Sianie nawozów sztucznych.

Do siania nawozów sztucznych pracodawca daje pracownikowi worek i dopłaca od 1 ha 25 groszy, prócz tego przy sianiu nawozów sztucznych, gryszych, a zwłaszcza azotniaku, wapna, nie mogą być zatrudnione kobiety; pracownicy używani do siania azotniaku i wapna mają otrzymać ochraniacze na oczy i odpowiednie ubranie.

Przemysł rolny.

Robotnicy zatrudnieni przejściowo w przemyśle rolnym otrzymują za ten czas wynagrodzenie fernala.

§ 11.

Stróże nocni.

Wynagrodzenie stróżów reguluje § 18. Praca stróżów rozpoczyna się wieczorem z odejściem fernali z podwórza, a kończy się rano z przyjęciem fernali na podwórzu. Poza tem winni stróże pełnić służbę w podwórzu w czasie przerwy obiadowej. Gdzie niema zwyczaju stróżowania w czasie przerwy obiadowej, tam można zatrudniać stróża (poza stróżowaniem) dziennie trzy godziny i to w czasie od 1 kwietnia do 30 września włącznie.

Na czas warty zimowej majątek obowiązany jest dostarczyć stróżowi kozuch, który pozostaje własnością pracodawcy.

§ 12.

Praca w dni świąteczne.

Praca w dni świąteczne może być wykonywana li tylko za obopólną zgodą i za wynagrodzeniem, które wynosi 100% więcej od budżetu odpowiedniej kategorii; w gorzelniach i krochmalniach na żądanie pracodawcy praca odbywa się zgodnie z ustawą sejmową z dnia 18 grudnia 1919 r. (Dz. U. R. P. Nr. 2 z r. 1920, poz. 7) i również po cenach o 100% wyższych od dziennego zarobku.

Jako dni świąteczne uważa się następujące: 1) wszystkie niedziele, 2) 1 stycznia Nowy Rok, 3) 6 stycznia Trzech Króli, 4) 2 lutego Matki Boskiej Gromnicznej, 5) 2 święta Wielkiejnocy, 6) 3 maja Święto Narodowe, 7) Wniebowstąpienie, 8) Zielone Świątki, 9) Boże Ciało, 10) 29 czerwca św. Piotra i Pawła, 11) 15 sierpnia Wniebowzięcie, 12) 1 listopada Wszystkich Świętych, 13) 8 grudnia Niepokalane Poczęcie, 14) święta Bożego Narodzenia.

§ 13.

Wyjątkowa przerwa w pracy.

W dni ulewne i wyjątkowej niepogody roboty w polu wykonywane być nie powinny.

§ 14.

Stosunek wzajemny.

Pracodawców oraz ich zastępców obowiązują grzeczne traktowanie pracownika i ściśle przestrzeganie warunków umowy, a zwłaszcza regularne wypłacanie świadczeń i płac przewidzianych umową.

Pracowników obowiązują grzeczność wobec pracodawców i ich zastępców, ściśle przestrzeganie zawartych umów, pilne i sumienne spełnianie obowiązków, dążność do największej wydajności pracy i stosowanie się do wszystkich zarządzeń pracodawcy lub jego zastępcy, odnoszących się do wykonania obowiązków służbowych, oraz przestrzeganie wszystkich przepisów porządkowych w obrębie folwarku, jak też dbałość i staranne obchodzenie się z powierzonym sobie inwentarzem żywym i martwym.

§ 15.

Warunki wynagrodzenia.

Zgodnie z § 18 niniejszego orzeczenia, ordynariusze pobierają płace gotówkowe miesięcznie zdołu.

Wypłata pensji winna nastąpić nie później, jak 7-go następnego miesiąca.

§ 16.

Ordynariusze wydaje się miesięcznie i to w pierwszych dwóch tygodniach każdego miesiąca.

W razie niemożności wydania należnej ordynarii w tym terminie, ustalenie terminu ma nastąpić w drodze bezpośredniego porozumienia stron, przy pośrednictwie Inspektora Pracy lub też w drodze rozjemczej. Zboże wydawane na ordynariusz musi być zdrowe i dobrze oczyszczone w gatunku, jaki posiada majątek.

§ 17.

Skład ordynarii:

9,5 kwintala żyta,
3 kwintale jęczmienia,
1,5 kwintala pszenicy,
1 kwintal grochu.

Tam, gdzie groch się sprząta, musi być wydawany w naturze. Gdzie się grochu i pszenicy w dostatecznej ilości nie sprząta, otrzymuje deputant pół kwintala grochu, a resztę w gotówce podług cen giełdowych, pół kwintala pszenicy, a resztę w życie z dopłatą różnicy cen pszenicy w dzień wypłaty; pracodawca może zamiast dopłat w gotówce wydać odpowiednią ilość żyta.

Robotnicy, którzy w ciągu roku kontraktowego ożenił się, mogą być godzeni na ordynariusz w zbożu w ilości 14 kwintali.

Potrącenia mogą nastąpić z ilości żyta lub jęczmienia, w naturze i przewidzianych w tabeli.

W wypadkach wspólnego mieszkania robotnika z rodziną pobierającą już cały opał, otrzymuje on do końca roku służbowego połowę opału, resztę deputatu bez zmiany.

§ 18.

a) Województwo poznańskie.

Pensję i ordynariusz na rok 1933/34 ustala się, jak następuje:

a) pensji rocznej zł 138 dla rączniaków, zł 162 dla stróżów, skotarzy, oprzetaczy i polowych; zł 180 — dla fernali pracujących stale kołmi, oraz

b) ordynariusz 15 kwintali obowiązują w województwie poznańskim wszystkie powiaty z wyjątkiem ostrzeszowskiego, odolanowskiego i międzychodzkiego, w których obowiązują 14,5 kwintala ordynariusz oraz pensja, jak wyżej.

U w a g a: W majątkach powiatów inowrocławskiego i strzeńskiego, które w roku 1923—24 wydawały 16,5 kwintali ordynariusz, w roku 1933/34 ordynariusz wynosić będzie 15,5 kwintala.

b) Województwo pomorskie.

Pensję i ordynariusz na rok 1933/34 ustala się, jak następuje:

a) pensji rocznej zł 138 dla rączniaków; zł 162 dla stróżów, skotarzy, oprzetaczy i wartowników; zł 180 dla fernali pracujących stale kołmi, oraz

b) ordynariusz 15 kwintali obowiązują w województwie pomorskiem wszystkie powiaty, oprócz powiatu działdowskiego, kartuskiego, byłego wejherowskiego, kościerskiego, chojnickiego, tucholskiego i części powiatu brodnickiego po lewej stronie rzeki Drwęcy, w których ordynariusz wynosi 14,5 kwintali, a pensja jak wyżej.

Oprzetacze żonaci otrzymują ponadto od każdego odsadzonego prosięcia 10 groszy, a od sprzedaży dorosłej sztuki 50 gr.

U w a g a I: W powiatach b. wejherowskim, kartuskim, puckim, kościerskim, chojnickim i tucholskim za obopólną pisemną umową wzmian z zboża mogą być wydawane świadczenia, nieprzewidziane niniejszym orzeczeniem, jak trzymanie gęsi, owiec, dzierżawienie roli, wydawanie siana i t. p.; zastrzeżenie się jednak, że najmniej 13 kwintali winne być wydawane w zbożu. O ile robotnicy z wyżej wymienionych świadczeń nie korzystają, otrzymują ordynariusz przewidzianą powyżej.

U w a g a II: W powiatach gniewskim i tczewskim obowiązują dla wszystkich kategorii ordynariuszy, rączniaków, fernali, stróżów i t. p. ordynariusz w życie o 1½ kwintala więcej, a w powiecie starogardzkim o 1 kwintal rocznie więcej.

W województwie poznańskim i pomorskiem:

Za obopólnym porozumieniem, do 1 kwintala żyta lub jęczmienia może być wypłacone w gotówce łącznie z pensją. Zamiast 50 kg grochu i 50 kg pszenicy może pracodawca wydać równoważnik w cukrze, licząc cenę grochu i pszenicy według notowań giełdy w Poznaniu, a cukier według ceny detalicznej.

§ 19.

Praca i płaca kobiet.

Żony pracowników nie mogą być zmuszane do pracy. Dojenie krów i inne roboty odbywają się na zasadzie osobnej umowy. Jeżnakże żonom pracowników zaleca się, by z dobrej woli w czasie pilnych prac, o ile stosunki rodzinne na to pozwalają, uczęszczały do pracy.

Czas pracy i wynagrodzenie pozostawia się do każdorazowej obopólnej umowy.

§ 20.

Ziemniaki i ziemia pod ziemniaki.**a) Województwo poznańskie:**

Deputatnicy dostają 30 kwintali zdrowych i suchych ziemniaków.

Ziemniaki nieharfowane, wydane wprost z pola od ręki podczas wykopiek, liczy się szefel 55 kg za 50 kg.

Ziemniaki harfowane lub z kopca liczy się na wagę.

Roli uprawionej pod ziemniaki otrzymuje deputatnik 25 arów, w tem przynajmniej 12½ arów ogrodu nawozonego pełną mierzwą co drugi rok, w polu zaś co rok. Pozatem otrzymuje 4 ary roli pod kapuśnik.

Półowa roli powinna być wydana przy początku sezonu sadzenia, druga zaś najpóźniej w połowie czasu sadzenia ziemniaków na polach pracodawcy.

25 arów przy dobrowolnej lub jakakolwiek przyczyną spowodowanej zamianie roli na ziemniaki równa się 30 kwintalom ziemniaków i odwrotnie.

Rola pod len 3 ary nie jest obowiązkowa i podlega obopólnej umowie. Co do ogródów i rozsadników przy domach zostawia się dawniejsze lokalne zwyczaje.

b) Województwo pomorskie:

W województwie pomorskim deputatnicy otrzymują 37½ arów roli uprawionej, namierzanej i obrabianej kołami. Obróbka ręczna kartofli należy do deputatników. Połowę roli pod kartofle wydaje się na początku, zaś drugą część w połowie sadzenia kartofli na polach pracodawcy. Wszelkie ziemie powinny być obrabiane najpóźniej do 30 maja. Oprócz powyższej roli otrzymuje deputatnik 15 kwintali kartofli suchych i zdrowych, które za obopólnym porozumieniem mogą być zmienione na 12½ arów ziemi pod kartofle. Tam, gdzie ogrody są stale odgraniczone od siebie, pozostają w dotychczasowym stanie, z tem jednakże, że o ile ogród jest większy od 12½ arów, różnicę odlicza się od roli. Dalej otrzymuje deputatnik kapuśnik wielkości 3 ary.

Ogródków bezpośrednich przy domach t. zw. rozsadników nie wlicza się w rolę. Rola pod len 3 ary nie jest obowiązkowa i podlega obopólnej umowie.

c) dla obu województw:

W ogródkach i rozsadnikach nie wolno uprawiać ziemniaków. Zakaz uprawy ziemniaków dotyczy również miejsc, na których ziemniaki były w ostatnich trzech latach kopcowane lub przechowywane oraz pól w odległości 15 m od domów zamieszkałych i chlewów. Ziemia pod ziemniaki powinna zasadniczo przychodzić w normalnym płodozmianie. W każdym razie ziemniaki nie mogą być sadzone corocznie na tem samym miejscu, przyczem dotyczy to zarówno ziemi wydanej w polu, jak i w stale odgraniczonych ogródkach.

W majątkach prowadzących hodowlę ziemniaka oraz w majątkach położonych w pasach ochronnych, określonych przez Urząd Wojewódzki, pracodawca ma prawo zamiast ziemi pod ziemniaki wydać ziemniaki gotowe, z tem jednak, że pracownik powinien otrzymać przynajmniej 12½ ara ziemi pod wczesne ziemniaki i warzywa.

Pracodawca ma prawo wydawania ziemniaków do sadzenia, wyznaczenia roli pod ziemniaki i zarządzenia sadzenia gatunków rakoodpornych. W ostatnim wypadku powinien pracodawca wymienić pracownikowi sadzonki i to w stosunku 50 kg za 50 kg. Przy zmianie miejsc pracy ziemniaków przewozić nie wolno. Pracodawca, od którego pracownik odchodzi, zobowiązany je i odebrać od pracownika posiadane przez niego ziemniaki po cenie (przy zmianie miejsca pracy na 1 kwietnia 1933 r.) 4 zł za 100 kg ziemniaków zdrowych z zawartością ziemi nie wyżej, jak 5%, wydając jemu jednocześnie odpowiednie poświadczenie. Pracodawca, który tegoż pracownika ugodzi, obowiązany jest na jego żądanie wydać mu tę samą ilość ziemniaków i po tej samej cenie. Jeżeli nowoogrodzony pracownik ma zamiar sprzedać otrzymane od pracodawcy ziemniaki, to pracodawcy przysługuje prawo ich odkupienia po cenie, po jakiej pracodawca te ziemniaki pracownikowi odstąpił.

§ 21.

Utrzymanie inwentarza.**a) Województwo poznańskie:**

Każdy deputatnik ma prawo trzymania jednej krowy, a przy trzecim zaciętniku — dwóch krow.

Pracodawca daje latem wolne utrzymanie dla każdej krowy, objętej kontraktem, na wystarczają-

jącym pastwisku pod dozorem odpowiedniego pastusza. W razie braku wystarczającego pastwiska, należy wydać odpowiednią ilość zielonej paszy. Na zimę wydaje się na każdą kontraktem przewidzianą krowę 15 kwintali buraków pastewnych lub brukwi, lub za obopólną zgodą 4 ary roli uprawionej, nadającej się pod okopowe, oraz słomę jara i sieczkę na paszę.

Gdzie niema pastwiska, ani zielonej paszy, wydaje się inna.

W powiatach, gdzie było w zwyczaju wydawanie siana, zwyczaj ten pozostaje nadal.

Deputatnik, który umówił się, że nie będzie trzymać krowy, lub o ile krowa mu padła, a odszkodowania mu nie przyznano, pobiera 2 litry mleka tłustego i 3 litry mleka odtłuszczonego dziennie. Gdzie mleka dać nie można, płaci pracodawca za 2 litry mleka pełnego i 3 litry mleka odtłuszczonego taką cenę, jaką płaci najbliższa mleczarnia producentowi, lub wynagrodzenie przewidziane w budżecie w każdym kwartale.

W majątkach, gdzie istnieje dotychczas zwyczaj trzymania więcej, niż jednej krowy, zwyczaj ten pozostaje nadal. Kto nie ma krowy, może trzymać dwie kozy dojki i 2 kozęta na tych samych warunkach. W razie jeżeli deputatnik umówił się, że będzie trzymać jedną kozę i jedno kózka, otrzymywać on będzie jako ekwiwalent 1 litr mleka pełnego i 1,5 litra mleka odtłuszczonego oraz połowę pastewnych buraków względnie roli.

Ściółkę dostarcza pracodawca w tej ilości i gatunku, jak dla inwentarza dominującego. Nawóz należy do pracodawcy.

b) Województwo Pomorskie.

Każdy deputatnik ma prawo trzymać krowę, a przy trzech zaciętnikach — dwie krowy. Gdyby na trzeciego zaciętnika w myśl umowy deputatnik nie trzymał krowy, otrzymuje 1 litr mleka pełnego i 1 litr mleka odtłuszczonego dziennie.

Pracodawca zobowiązany jest dla każdej krowy wydzielić wystarczającą paszę, a gdyby pastwisko nie było odpowiednio, stosowną ilość paszy na każdą krowę, a mianowicie: w zimie 15 kwintali buraków pastewnych lub brukwi, słomy (paszy), sieczki. Siano, o ile możności, wydawać się będzie podług lokalnych stosunków, jak dotychczas.

Tam, gdzie brak pastwiska i zielonej paszy, wydaje się 7,5 kg kiszonych liści lub 7,5 kg kiszonych wytlóków, albo 1/2 kg suchych wytlóków, albo wreszcie 15 litrów wywaru na sztukę dziennie z wystarczającą ilością sieczki.

Gdzie zimową porą wydaje się paszę w postaci liści, wywaru lub wytlóków, tam odpada stosowna ilość ewykły lub brukwi.

Okopowizny, które wydaje się w zimie na każdą krowę, można za obopólną zgodą zmienić na 4 ary roli, zdanej pod okopowiznę. Słomę na ściółkę pod krowy i do użytku domowego daje się podług potrzeby. Nawóz należy do pracodawcy.

Prawo trzymania przychówek służy tym, którym dotychczas było dozwolone. Jeżeli deputatnik umówił się, że nie będzie trzymać krowy, lub jeżeli mu krowa padła, a odszkodowania za nią mu nie przyznano, otrzymuje dziennie 2 litry mleka tłustego i 2 litry mleka odtłuszczonego, albo w miejsce tegoż — gdyby udzielone być nie mogło — cenę mleka, jaką producent dostaje.

Dla województwa poznańskiego i pomorskiego.

Ordynariusze, którzy utrzymują kontraktowo tylko jedną krowę, otrzymują w okresie suchego stania krowy 90 litrów pełnego mleka rocznie.

W majątkach, które mleka na sprzedaż nie posiadają, wzamian mleka może być wypłacony równoważnik w gotówce podług cen miejscowych.

U w a g a I. Jako okres zimowy uważa się czas od spędzenia krów z pastwiska do wypędzenia tychże na pastwisko.

U w a g a II. Do paszy, wydawanej w postaci okopowych dla krów, nie może mieć pretensji nowoprowadzony pracownik w początku roku służbowego, natomiast odchodzącemu w końcu roku służbowego pracownikowi nie może być ta pasza potrącona.

§ 22.

Pracownik ma prawo trzymać dowolną ilość trzody chlewnej w granicach istniejącego pomieszczenia w chlewach czeladnich. Trzymanie kur jest dozwolone. Trzymanie zaś gęsi, kaczek, gołębi, królików i t. p. zależy od obopólnej umowy.

U w a g a: Ponadto w województwie pomorskim w majątkach, w których dotychczas był zwyczaj trzymania owiec, pozostaje nadal, o ile on nie był uważany jako ekwiwalent za zniżkę deputatu.

§ 23.

O p a ł.

Jako normę opału ustanawia się: 32½ kwintala węgla, z wyjątkiem miału, pospółki i grysiku,

pod warunkiem, że dozwolona jest następująca wymiana:

1 metr szczapów twardego drzewa = 3 kwintalom węgla.

1 metr szczapów miękkiego drzewa = 2,5 kwintalom węgla.

1 metr wałków 7 — 12 cm grubych miękkiego drzewa = 2 kwintalom węgla.

1 metr wałków 7 — 12 cm grubych twardego drzewa = 2,5 kwintalom węgla.

Wałki ponad 12 cm uważa się za szczapy.

1 metr pieńków lupanych = 1,5 kwintalom węgla.

1 metr pieńków z głową = 2 kwintalom węgla.

1 kupka gałęzi II kl. 2 × 2 × 2,5 = 2 kwintalom węgla.

1000 cegiełek torfu prasowanego = 3,5 kwintalom węgla.

1000 cegiełek torfu nieprasowanego = 2,5 kwintalom węgla.

1 kwintal normalnie suchego torfu prasowanego = 1/2 kwintala węgla.

1,5 kwintala nienormalnego suchego torfu nieprasowanego = 1/2 kwintala węgla.

Co do drzewa, to pracownik powinien otrzymać 6 metrów szczapów lub wałków; w majątkach, gdzie drzewa szczapowego w dostatecznej ilości dostać nie można, wydaje się conajmniej 4 metry szczapowego drzewa lub wałków i conajmniej 10 kwintali węgla i resztę opału, wedle powyższej tabeli.

Gałęzie wydawać można do 31 lipca włącznie. Chrustu nie zalicza się do gałęzi.

U w a g a I: O ile pomiędzy pracodawcą a pracownikiem wynikną na podstawie jakości torfu nieporozumienia, mogą delegować terytorjalnie organizację po jednym przedstawicielu, celem rozstrzygnięcia sporu. Opał wydaje się co pół roku, a conajmniej na kwartał zgóry.

U w a g a II: Do drzew twardych zalicza się: dąb, buk, grab, akacja, klon, wiąz, modrzew, brzoza i olsza.

§ 24.

Mieszkanie.

Mieszkanie pracownika musi składać się conajmniej z jednej izby z podłogą drewnianą oraz komory.

Izby winny być wytynkowane, a conajmniej dokładnie wylepione, z szczelnymi drzwiami i oknami na zawiasach.

W oknach mają być całe szyby; w razie stłuczenia szyby pracownik jest zobowiązany wstawić ją w ciągu dwóch tygodni. Wapno do bieleńca dostarcza pracodawca dwa razy do roku w ogólnej ilości 15 kg na mieszkanie. Podłogi mają być położone.

Pieca mają być doprowadzone do porządku przed 1 listopada 1933 r. Mieszkania mają być ze szczelnym dachem; tam, gdzie dachy są popsułe, muszą być naprawione w ciągu miesięcy letnich. W majątkach, gdzie woda zacieka do piwnic i mieszkań pracowników, winny być one zabezpieczone w ciągu lata od wody napływowej.

Pracodawca i pracownicy winni dbać, aby otoczenie mieszkań pracowników było higieniczne. Obowiązują wybrukowanie dostępu do studzien, oraz zastąpienie zgnyłych cembrzyn nowymi, lub też zapewnienie pracownikom w inny sposób zdrowej i czystej wody do picia.

Zbiorniki na nawóz nie mogą znajdować się w bliższej odległości, aniżeli 20 metrów od mieszkań służbowych. Pracownicy mają składać nawóz z swoich chlewów w przeznaczonym na to miejscu. W pobliżu mieszkań mają znajdować się zasłonięte ustępy w dostatecznej ilości, które pracownicy obowiązani są trzymać w porządku i czystości. Gdzie jest odpowiednio pomieszczenie w dotychczasowych budynkach, jak również przy mieszkalniach nowobudowanych, powinna być urządzona łazienka.

W innych majątkach, o ile tylko istnieje możliwość, pracodawcy są zobowiązani do urządzenia kąpielni.

Pożądane jest, aby pracodawcy, mający w folwarku elektryczność, wprowadzili ją do mieszkań pracowników. Koszta prądu płaci pracownik.

Pracownicy są zobowiązani utrzymywać mieszkanie w porządku; trzymanie inwentarza w mieszkaniu jest stanowczo wzbronione.

Sublokatorów nie wolno przyjmować bez zgody pracodawcy, któremu przy godzeniu ma być zameldowany skład rodziny pracownika.

§ 25.

Pomieszczenie dla inwentarza, okopowych i opału.

Pracownik otrzymuje pomieszczenie na ziemniaki, pomieszczenie dla bydła we wspólnej czeladnicy oborze lub w specjalnie przeznaczonym na to budynku oraz pomieszczenie dla dwóch sztuk trzody chlewnej i pomieszczenie na opał.

Słomę do sienników, przykrywania ziemniaków i pod ściółkę wydaje się w miarę możliwości i potrzeby.

§ 26.

Wdowy i emeryci.

Wdowy i emeryci oraz wdowy z małoletnimi dziećmi otrzymują zapomogę w naturalnych wedle umowy, ustanowionej przez obszar dworski lub Wydział Powiatowy.

Wdowy z jednym zacięźnikiem otrzymują co najmniej jedną-czwartą część deputatu ręczniaka. Wdowy z dwoma zacięźnikami otrzymują jedną-trzecią część deputatu.

Wdowy, które chodzą do pracy w myśl § 19 oraz posyłają stały zaciąg do pracy, mają prawo trzymania krowy na warunkach § 21. W razie nietrzymania krowy upadają wszelkie odszkodowania. Jeżeli wdowa ma trzech zacięźników, z których jeden odpowiada warunkom IV kategorii zacięźników, pobiera także deputat i zasiłgi ręczniaka. Osobne świadczenia dla wdowy w takim razie upadają.

Dalsi zacięźnicy pobierają deputat i dniówkę odnośnej kategorii zacięźników.

Ochronki.

Zakładanie ochronki w poszczególnych majątkach zaleca się.

§ 27.

Urlopy.

Pracownik otrzymuje w przeciągu roku 10 dni urlopu w dni nieswiąteczne bez potrącenia świadczeń i pensji. Wybór dni urlopu odbywa się w porozumieniu z pracodawcą z wyjątkiem wyjazdów, spowodowanych piśmiennym wezwaniem Związków zawodowych. W tych bowiem wypadkach winien zgodzić się na zaproszony dzień urlopu dla jednego robotnika danej majątności tego samego dnia.

W czasie pilnych robót, jak zasiewy, żniwa, sianokosy i kopanie, urlopy mogą być udzielone w wypadkach tylko wyjątkowo pilnych. Wyjazdy wskutek wezwania urzędów państwowych nie są wliczone do urlopow. O ile pracodawca zgadza się na łączne dwa lub trzy dni urlopu, które obejmują jedno święto, dzień ten liczy się za dzień urlopu. Pozatem odchodzącemu robotnikowi należy się 6 dni wolnych do wyszukania pracy.

§ 28.

Strawne.

Pracownikowi wyslanemu w drogę należy się tytułem strawnego za całą dobę 2,25 zł, za obiad 1,20, za kolację 80 groszy.

Opóźnienie posiłku o 2 godziny nie pociąga za sobą wypłaty strawnego. W drodze godziny pracy nie obowiązują.

§ 29.

Furmanki.

Pracownicy otrzymują :

1) zbiorową furmankę do jednego z najbliższych młynów i z młyna;

2) do zwózki w dni powszednie swoich produktów rolnych, wyprodukowanych w tymże folwarku;

3) po księdza, z chrztem, ślubem i pogrzebem.

Deputatnikowi, jadącemu wyslaną w interesie pracowników furmanką w dni powszednie, czy też świąteczne, nie należy się żadne dodatkowe wynagrodzenie, jak też za kolejne wyjazdy w dni świąteczne do kościoła. Wyjazdy, noszące wyraźny charakter wyjazdów prywatnych pracodawców poza godzinami pracy, winny być wynagrodzone jak praca poza godzinami służbowymi, a więc o 50 procent, a w dni świąteczne o 100 procent wyżej.

Uwaga: Pracownikowi jadącemu po lekarza lub akuszerkę poza czasem pracy, zwraca pracodawca 20 procent sumy, uzyskanej od Kasy Chorych za furmankę. Pracodawca daje raz na miesiąc (w niedziele i święta) starym ulomnym ludziom wóz zbiorowy do kościoła i z powrotem ponad odległość 3 km, lecz tylko na główne nabożeństwa.

§ 30.

Obowiązek pracodawców względem Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy.

Wszyscy pracodawcy obowiązani są zawiadomić do dnia 15 marca 1934 roku odnośnie Urzędy Pośrednictwa Pracy zarówno o każdym wypowiedzeniu miejsca robotnikowi rolnemu, jako też o każdym wolnym miejscu.

DZIAŁ II. DOZORCY, RZEMIEŚNICY I WYKwalifikowani Pracownicy.

§ 1.

Dział niniejszy dotyczy z jednej strony wszystkich pracodawców rolnych, z drugiej zaś strony:

kowali, stelmachów, stolarzy, ślusarzy, mechaników, szoferów folwarcznych, ogrodników, chmielarzy, rybaków i t. p. stałych pracowników wykwalifikowanych, zatrudnionych w gospodarstwach rolnych.

§ 2.

Obowiązują następujące §§ działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy: 2, 3, 5, 6, 7, 9, 12, 14, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 i 30 oraz 2-gi ustęp § 15.

§§ 9 i 12 działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy, nie dotyczą się ogrodników, chmielarzy, rybaków i t. d. pracowników, charakteru zajęcia których powoduje konieczność wykonywania pewnych czynności poza ustalonym czasem pracy dziennej.

§ 3.

§ 2 działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy, obowiązuje z wyjątkiem terminu rozpoczęcia roku służbowego, który to termin uzależnia się od istniejących zwyczajów, stosownie do danego fachu, nie dotyczy jednak kowali, stelmachów i włódarki.

Uwaga: Dla kowali, stelmachów i włódarki kończy się rok służbowy w roku 1933 z terminem zastrzeżonym w indywidualnej umowie. Nowa zawarta umowa nie może przekraczać terminu dnia 31 marca 1934 r.

§ 4.

a) Województwo Poznańskie.

Włódarki i stangreci, oraz kwalifikowani owczarze otrzymują ordynarij według obopólnej umowy, pensję zaś roczną, równającą się nie mniej, jak 198 złotych.

Pozatem kwalifikowani owczarze otrzymują 2 braki za zwrotek skóry. Tantjemy daje się następująco: od sprzedanej sztuki 0,75 zł, od uchowatego (odsadzonego) jagnięcia 0,50 zł, od barana sprzedanego do chowu 2 zł i od dorosłych owiec za każde 50 sztuk 1/2 kg wełny.

Kowale i kołodzieje z egzaminem mistrza, albo też czeladnika co najmniej z 10-letnią praktyką, wliczając 3 lata nauki, otrzymują minimum, t. j. miesięcznie 20 pensji.

Za używanie własnych narzędzi — kwartalnie 10 zł. Pilniki dostarcza pracodawca bezpłatnie, również świderki dla kowali, które stanowią własność pracodawcy.

Deputat pozostaje jak dotychczas, jednakże nie mniej jak 20 kwintali zboża. W miejscowościach, gdzie w roku 1919 rzemieślnicy trzymali 2 krowy, zwyczaj ten pozostaje nadal.

W razie nietrzymania drugiej krowy, pobiera rzemieślnik także odszkodowanie, jakie w tym wypadku przysługuje ordynariuszowi, mającemu trzech zacięźników, lecz tylko wtenczas, gdy przez cały rok drugiej krowy nie trzyma.

Murarze, siodlarze i ogrodnicy pobierają za usługi i ordynarij według obopólnej umowy, jednak nie mniej, jak dotychczas. Płace uczniów normuje się na podstawie płacy i deputatu dla zacięźników.

Pobory dla czeladników pozostawia się do obopólnej umowy, lub unormowania na zasadzie płacy powiatowo-miejskiej.

Wynagrodzenie za obsługiwane maszyny przy młóceniu i orce pozostawia się obopólnemu porozumieniu.

b) Województwo Pomorskie.

W województwie pomorskim kowale, kołodzieje, cieśle, murarze i siodlarze, którzy złożyli egzamin i mają 5-letnią praktykę za sobą, otrzymują zapłatę w gotówce łącznie z odszkodowaniem za użycie własnych narzędzi 30 miesięcznie, a w powiatach: gnieźnieńskim i tczewskim otrzymują ponadto rocznie 1 kwintal żyta w ordynarij więcej; deputat dla rzemieślników wynosi 16,5 kwintala zboża.

Pilniki dostarcza pracodawca, jako też i świderki dla kowali, które stanowią własność pracodawcy.

Dozorcy rolni, jako to: włódarki i karbowi, otrzymują ordynarij, jak rzemieślnicy, a pensję co najmniej o 25 procent wyższą od pensji ordynariusza.

Uczniowie otrzymują deputat i gotówkę podług lat, jak zacięźnicy. Pobory czeladników pozostawia się do unormowania na zasadzie płacy powiatowo-miejskiej, lub według obopólnej umowy.

Kwalifikowani owczarze i żonaci pomocnicy otrzymują ordynarij nie mniejszą, jak ręczniacy. Wynagrodzenie w gotówce wynosi 216 zł rocznie. Tantjema od sprzedaży podlega obopólnej umowie, wynosi jednak nie mniej, niż 1 procent ceny sprzedaży. Określenie tantjemy od odchodzonego jagnięcia i innych pozostawia się indywidualnej umowie.

Wynagrodzenie roczne ogrodników nie może być inne, jak przeciętne roczne wynagrodzenie rzemieślników z dodatkiem tantjemy według obopólnej umowy.

Uczniowie ogrodnicy otrzymują wynagrodzenie tak w naturze, jak i w gotówce odpowiedniej kategorii szarwarków (zacięźników).

Pasterze otrzymują pensję zł 162 i deputat, jak fornale i od każdego cielęcia, odchowanego do 10 tygodni, 25 groszy, od sprzedaży dorosłej sztuki 1 zł.

DZIAŁ III. CHAŁUPNICY.

§ 1.

a) Województwo Poznańskie.

Chałupnicy, którzy obowiązują się kontraktem rocznym co najmniej na 270 dni roboczych, otrzymują rocznie deputatu:

4 kwintale żyta,
1 kwintal jęczmienia,
1/2 kwintala grochu,
1/2 kwintala pszenicy,
1/2 hektara roli pod ziemniaki,

na tych samych warunkach, co ordynariusz danego majątku, z tem zastrzeżeniem, że wzamian za 1/4 hektara roli można dać 30 kwintali ziemniaków. Dalej otrzymuje chałupnik 2 wolne furmanki do zwiezienia opału w odległości 10 km. Jeżeli niema możliwości nabycia drzewa w odległości 10 km, uwzględnia się furmanki od rana do wieczora z wyjątkiem czasu zasiewów i żniw. Zaleca się pracodawcom, którzy sprzedają torf lub drzewo, by przy sprzedaży uwzględniali w pierwszej mierze chałupników.

Dzienna zapłata wynosi w miesiącach zimowych zł 1,30, w miesiącach letnich zł 2,20. Dziewczęta i chłopcy chałupników otrzymują deputat, jak zacięźnicy odnośnie kategorii, a zapłatę w gotówce o 5 groszy więcej. Za obopólną umową deputat można policzyć na gotówkę.

b) Województwo Pomorskie.

Wolnym robotnikiem jest ten, który się wyraźnie jako taki kontraktem rocznym co najmniej na 270 dni roboczych zgodził i który nie zajmuje mieszkania u pracodawcy.

Zonaci i niezonaci parobcy ponad lat 21, zdolni do wszelkiej pracy, t. j. do kosy — otrzymują za każdy dzień pracy prócz gotówki:

2 kg żyta,
1/2 kg jęczmienia,
1/4 kg pszenicy,
1/4 kg grochu — oraz rocznie
18 kwintali węgla,
6 kwintali słomy,
15 kwintali kartofli i

3/8 hektara roli na tych samych warunkach, jak ordynariusz danego majątku z tem zastrzeżeniem, że za 1/4 hektara roli można dać 30 kwintali kartofli. Wszelka obróbka rolna i zwiezienie świadczeń należy do pracodawcy.

Dzienna zapłata wynosi w miesiącach zimowych zł 0,90, a w miesiącach letnich zł 1,50. Dziewczęta i chłopcy wolnego robotnika otrzymują deputat, jak zacięźnicy odnośnie kategorii, a zapłatę w gotówce o 5 groszy więcej; za obopólną umową można deputat przeliczyć na gotówkę.

§ 2.

W województwach poznańskim i pomorskim chałupnik lub wolny robotnik zgodzony na cały rok, mieszkający w służbowym mieszkaniu i mający krowę na dworskiej oborze na tych samych warunkach co ordynariusz, otrzymuje mniej roli pod ziemniaki o 1/4 hektara, w czem wartość mieszkania ustala się na 10 arów.

Uwaga I: Pracodawcy winni zatrudniać chałupników (robotników wolnych), ci zaś mają obowiązek przychodzenia do pracy przez cały rok. Wyjątki od tej reguły są dozwolone za poprzednim porozumieniem się z pracodawcą.

Uwaga II: Prócz powyższego obowiązują następujące paragrafy działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 27, ten ostatni paragraf, o ile pracownik umówił się co najmniej 300 dni roboczych, oraz paragraf 28.

DZIAŁ IV. ZACIĘŻNICY.

(§ 7 działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy).

§ 1.

Zasady ogólne.

Dział niniejszy dotyczy z jednej strony wszystkich pracodawców rolnych, z drugiej zaś strony wszystkich zacięźników.

§ 2.

Obowiązują następujące paragrafy działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pra-

cy i płacy dla ordynariuszy: 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 (jedynie o nawozach sztucznych), 12, 13 i 14.

§ 3.

Na żądanie pracodawcy w razie pilnej potrzeby pracownicy są zobowiązani do pracy poza czasem określonym w paragrafie 9 działy I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy, lecz za osobnym wynagrodzeniem po cenach za godzinę o 50 procent wyższych od normalnego wynagrodzenia tak w naturaljach, jak w gotówce. Samowolne opuszczenie roboty podczas godzin pracy, jak i samowolne spóźnienie się do pracy jest niedopuszczalne i powoduje potrącenie w stosunku procentowym, jak przy nadgodzinach.

Praca w dni świąteczne może być wykonywana li tylko za obopólną zgodą i za wynagrodzeniem po cenach o 100 procent wyższych od normalnego wynagrodzenia tak w naturaljach, jak w gotówce.

§ 4.

Indywidualne umowy zawiera pracodawca bezpośrednio z zaciężnikami, lub też, o ile idzie o małoletnich, poniżej 21 lat, z ich prawnym opiekunem. Z chwilą zawarcia takiej umowy pracodawca jest obowiązany dać stałe codzienne zatrudnienie, a pracownik uczęszczać do pracy. Jeżeli pracodawca nie dostarczy zaciężnikowi pracy, winien mu zapłacić zarówno w gotówce jak i w naturaljach jak za dzień przepracowany. Pracodawca nie jest zobowiązany dostarczyć pracy w dni ulewne i wyjątkowej niepogody. Pracownikowi zaś za te dni nie potrąca się deputatu i wlicza się je do obowiązkowych 300 dni pracy. Jeżeli pracownik opuści pewną ilość dni z powyżej oznaczonego minimum nie będąc cherym, pracodawca za każdy dzień niestawienia się nie wyda mu żadnych świadectw i ponadto potrąci mu dzienną płacę.

Jeżeli pracownik nie może stawić się do pracy, winien w przeddzień uprzedzić o tem pracodawcę. O ile otrzyma zgodę pracodawcy, to w tym wypadku deputatu się nie potrąca. Ci zaciężnicy, którzy zawarli indywidualną umowę z pracodawcami, pracować mogą poza folwarkiem jedynie za zgodą pracodawcy. Zaciężnik zgodzony według pewnej kategorii plac z początkiem roku służbowego pozostaje w tej kategorii do końca roku służbowego bez względu na przekroczenie odnośnego wieku.

§ 5.

Klasyfikacje i wynagrodzenie gotówkowe zaciężników.**a) Województwo poznańskie:**

Kategoria I, dziewczęta i chłopcy od 15—16 lat w miesiącach letnich zł 0,75, w miesiącach zimowych zł 0,45 dziennie.

Kategoria IIa, dziewczęta i chłopcy od 16—18 lat w miesiącach letnich zł 1,00, w miesiącach zimowych zł 0,60 dziennie.

Kategoria IIb, dziewczęta ponad 18 lat — w miesiącach letnich zł 1,25, w miesiącach zimowych zł 0,75 dziennie.

Kategoria III, chłopcy od 18 — 21 lat w miesiącach letnich zł 1,50, w miesiącach zimowych zł 0,90 dziennie.

Kategoria IV, chłopcy ponad 21 lat zdolni do wszelkiej pracy i kosy w miesiącach letnich zł 1,90, a w miesiącach zimowych zł 1,10 dziennie.

Uwaga I: Za miesiące letnie uważa się: kwiecień, maj, czerwiec, lipiec, sierpień, wrzesień, pozostałe miesiące jako zimowe.

Uwaga II: Powyższą klasyfikację i wynagrodzenie stosuje się do wszystkich robotników fizycznie normalnie rozwiniętych.

Wynagrodzenie w naturaljach.

Deputat dla chłopców i dziewcząt wszystkich kategorii wynosi 3 kwintale żyta, 10 kwintali ziemniaków i 1 metr szczapów.

Zmianę uskutecznia się według norm § 23 działy I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy.

Uwaga I: Ordynariusz trzymający trzech zaciężników, ma prawo do drugiej krowy. O ile umówił się bez drugiej krowy, dostaje 15 kwintali buraków, lub 4 ary roli pod warzywami. W razie gdy zaciężnik porzuci pracę, ordynariusz w ciągu 6 tygodni winien skasować drugą krowę; w wypadkach śmierci, kalectwa, ożenku i wojskowości przedłuża się powyższy termin do trzech miesięcy.

Uwaga II: O ile pracodawca na utrzymanie krowy przy trzecim zaciężniku z jakichkol-

wiek bądź powodów nie zezwala, lub zwyczaj trzymania nie istnieje, płaci pracodawca odszkodowanie budżetem przewidziane i to w ratach miesięcznych.

Uwaga III: Trzeci i każdy następny zaciężnik otrzyma 1/2 kwintala pszenicy rocznie poza deputatem; tam, gdzie niema w dostatecznej ilości pszenicy — 1/2 kwintala żyta.

b) Województwo pomorskie:

Kat. I, dziewczęta i chłopcy od 15 — 16 lat, w miesiącach letnich 50 groszy, w miesiącach zimowych 35 gr dziennie.

Kat. IIa, dziewczęta i chłopcy od 16—18 lat, w miesiącach letnich 70 gr, w miesiącach zimowych 40 gr dziennie.

Kat. IIb, dziewczęta ponad 18 lat, w miesiącach letnich 90 gr, w miesiącach zimowych 50 gr dziennie.

Kat. III, chłopcy od 18 — 21 lat, w miesiącach letnich zł 1,10, w miesiącach zimowych zł 0,75 dziennie.

Kat. IV, chłopcy ponad 21 lat, zdolni do wszelkiej pracy i do kosy, w miesiącach letnich zł 1,50, w miesiącach zimowych zł 0,90 dziennie.

Uwaga I, II i III tak samo, jak dla województwa poznańskiego odnośnego ustępu.

Wynagrodzenie w naturaljach.

Zaciężnicy otrzymują następujący deputat w stosunku rocznym na 300 dni roboczych: od 15 — 16 lat:

3 kwintale żyta,
1 kwintal jęczmienia,
1/2 kwintala grochu,
15 kwintali kartofli lub 0,125 ha roli,
2,5 kwintali węgla;
ponad 16 lat:

4 kwintale żyta,
1 kwintal jęczmienia,
1/2 kwintala pszenicy,
1/2 kwintala grochu,
15 kwintali ziemniaków lub 0,125 ha roli,
2,5 kwintala węgla.

Uwaga I: W majątkach, które nie sieją grochu i pszenicy, całą ilość zboża wydaje się w życie.

Uwaga II: Ordynariusz, trzymający trzech zaciężników, ma prawo do drugiej krowy. O ile umówił się bez drugiej krowy, dostaje jeden litr mleka pełnego i jeden litr mleka odciężanego dziennie za wszystkie dni robocze zaciężnika. W razie, gdy trzeci zaciężnik porzuci pracę, ordynariusz w przeciągu 6 tygodni winien skasować drugą krowę. W wypadkach śmierci, kalectwa, ożenku i wojskowości przedłuża się powyższy termin do 3-ch miesięcy.

Uwaga III, jak uwaga II dla województwa poznańskiego do odnośnego ustępu.

§ 6.

Wynagrodzenie dla dojarek.

Jako zapłatę za udój pobiera będą:

a) dziewczęta dziennie jeden procent od ceny sprzedaży w najbliższej mleczarni ilości mleka wydojonego, prócz tego 1 litr mleka dziennie, lub jego ekwiwalent po tej samej cenie.

b) kobiety dziennie 2 procent od ceny sprzedaży najbliższej mleczarni ilości mleka wydojonego, prócz tego 1 litr mleka dziennie lub jego ekwiwalent po tej samej cenie.

Czas udójów wyznacza pracodawca.

Dojarka jest zobowiązana doić bez przerwy cały miesiąc.

Dziewczynny ponad 16 lat mogą być zatrudnione przy doju, o ile są odpowiednio silne.

DZIAŁ V. ROBOTNICZY SEZONOWI.

§ 1.

Dział niniejszy dotyczy z jednej strony wszystkich pracodawców rolnych, z drugiej zaś strony robotników sezonowych.

§ 2.

Jako robotników sezonowych uważa się tych pracowników, którzy mieszkają u pracodawców we wspólnych koszarach dla sezonowych (dla miejscowych robotników sezonowych) (patrz § 11) i którzy zobowiązują się kontraktowo do robót rolnych w sezonie od dnia ich zakontraktowania aż do ukończenia wszystkich robót polnych względnie wszystkich wykopków, albo też do wykonania prac okresowych, jak obróbki zbóż, obróbki okopowych, sianoobrania, żniw, wykopków, nie krócej jednak niż na miesiąc. Umowa z pracownikami godzonymi krócej, niż na cały sezon, powinna być sporządzona na piśmie lub warta ustnie w obecności conajmniej dwóch świadków. Za obopólną indywidualną umową można robotników i robotnice sezonowe zatrudniać przez całą zimę. Zwolnienie robotnika może nastąpić tylko za poprzedzeniem 14-dniowym wypowiedzeniem.

Czas pracy.

§ 3.

Czas pracy obowiązuje ten sam, jaki jest przewidziany w § 9 działy I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy.

Wynagrodzenie i książki zarobkowe.

§ 4.

Zarobki wypłaca się robotnikom sezonowym co miesiąc przez pracodawcę lub przez upoważnionego do tego urzędnika. Zastaw (kaucja) odciąga się w pierwszych trzech miesiącach od każdej wypłaty w wysokości 1/3 przypadającego zarobku gotówkowego.

Pracodawca jest obowiązany dostarczyć każdemu robotnikowi książeczkę zarobkową, w której zapisuje wszystkie wypłacone lub zatrzymane pieniądze. Książeczka zarobkowa winna być conajmniej na 1 dzień przed każdą wypłatą odnośnemu robotnikowi doręczona.

Klasyfikacja i zarobek gotówkowy robotników, miejscowych i zamiejscowych.

§ 5.

Zarobek dzienny (oprócz deputatu) wynosić będzie:

Kategoria I — dziewczęta i chłopcy od lat 16 — 18 w czasie od 15.4. do 1.10 — zł 1,05, w październiku zł 0,75 dziennie.

Kategoria II — dziewczęta ponad 18 lat w czasie od 15.4. do 1.10 — zł 1,30, w październiku zł 1,00 dziennie.

Kategoria III — chłopcy od lat 18 — 21, wykonujący wszelką pracę męską w czasie od 15.4. do 1.10 — zł 1,55, w październiku zł 1,20 dziennie.

Kategoria IV — robotnicy (mężczyźni: ponad 21 lat) zdolni do wszelkiej pracy męskiej i do kosy w czasie od 15.4. do 1.10 — zł 1,95, w październiku zł 1,40 dziennie.

Za każdy nieprzepracowany dzień odciąga się wysokość świadectw w deputacie.

Deputat robotników pozamiejscowych.

§ 6.

Ordynariusz otrzymuje każdy robotnik i robotnica tygodniowo:

15 kg ziemniaków,
7 litrów mleka zbieranego, lub 3,5 litra niezbranego,
3,5 kg chleba,
1 kg grochu,
1/2 kg kaszy,
1 kg maki,
1/4 kg soli.

§ 7.

Wymiana na inny gatunek żywności jest dozwolona za obopólnym porozumieniem.

Pracodawca dostarcza wspólne mieszkanie, oddzielnie według płci, wspólne ognisko do gotowania i prania, wolny opał i światło, dalej inwentarz kuchenny, jak: garnki do gotowania, miski do jedzenia, kubki do picia, wiadra do wody, wianekę do prania i siekierę do rąbania drzewa. Każdy pracownik winien się zaopatrzyć w kołdrę (dere) i siennik.

Gotowanie strawy powierza pracodawca lub jego zastępca kobiecie przez niego wyznaczonej, do której również należy uporządkowanie mieszkania i sypialni oraz obieranie potrzebnej ilości ziemniaków, pranie bielizny dla robotników i odbieranie deputatu dla wszystkich.

Odnośna kobieta winna być zwolniona od pracy rolnej. Kucharka pobiera płacę i deputat dziewcząt sezonowych przez wszystkie dni tygodnia, także i za niedziele i święta. Obowiązkiem kucharki jest wystawić na czas jedzenia, by robotnicy punktualnie do pracy mogli stanąć. Do rąbania drzewa na opał dostarcza pracodawca kucharcę w miarę potrzeby odpowiednią pomoc. Na 10 do 20 pracowników przypada 1 kucharka.

Uwaga: Dla województwa pomorskiego: W majątkach, gdzie jest zwyczaj trzymania akordnika, całkowity deputat pobiera akordnik dla wszystkich sezonowych.

Kucharka — a gdzie jest zwyczaj trzymania akordnika, akordnik obowiązany jest kwitować w książeczce deputatowej otrzymany deputat.

Sporządzenie robotników.

§ 8.

Koszty podróży do miejsc pracy reguluje państwowy Urząd Pośrednictwa Pracy odnośnego powiatu z pracodawcą, któremu dostarcza robotników. Robotnicy, którzy przepracowali u jednego pracodawcy cały sezon, otrzymują koszty po-

dróży do miejsc koncentracyjnych od pracodawcy. Robotników miejscowych, sezonowych, zamieszkałych w powiecie, odwozi pracodawca furmanką do miejsc zamieszkania.

Odszkodowanie za narzędzia.

§ 9.

Wszelkie narzędzia robocze dostarcza pracodawca bez odszkodowania ze strony robotników. W majątkach, gdzie pracodawca nie daje narzędzi, płaci na osobę i sezon dla cielopców 12 zł, dla reszty robotników 7 zł.

Płaca akordowa.

§ 10.

Płace akordowe będą opłacane według zasad działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy ordynariuszy.

Przy sprzęcie okopowizny (ziemiaków, buraków etc.) na akord wartość deputatu się nie odlicza, natomiast przy sieczeniu na akord odlicza się deputat za każdy dzień pracy akordowej.

Miejscowi robotnicy sezonowi.

§ 11.

Miejscowi robotnicy sezonowi, pochodzący z tegoż województwa i będący na własnym wickcie, pobierają płace w gotówce w myśl § 5 niniejszego działu oraz deputat kwartalnie, jak następuje:

- 1 kwintal żyta,
- 1/8 kwintala pszenicy,
- 1/4 kwintala jęczmienia,
- 1/8 kwintala grochu,
- 3,25 kwintala ziemniaków,
- 1/2 metra drzewa (szczapów).

§ 12.

W razie stwierdzonej przez lekarza choroby robotnik pobiera tylko deputat. Pracownik, który otrzymał zasiłek z Kasy Chorych, obowiązany jest zwrócić pracodawcy wartość deputatu, wydanego za dni choroby, za które otrzymał zasiłek. Jeżeli zasiłek ten podejmowany jest przez pracodawcę, potrąca tenże wartość deputatu jak wyżej, nadwyżkę zaś zwraca robotnikowi. O ile zasiłek nie pokrywa wartości deputatu, oblicza się tylko wysokość odebranego zasiłku. Deputat otrzymuje chory tak długo, jak znajduje się w kosztach danego majątku.

DZIAŁ VI. SZWAJCARZY.

§ 1.

Zasady ogólne.

Za dojarza zawodowego (szwajcara) uważa się tego rodzaju mężczyznę, który pracował jeden rok jako uczeń i trzy lata jako pomocnik u zawodowego dojarza i posiada odpowiednie zaświadczenie o odbyciu przepisanego czasu nauki i służby w charakterze pomocnika dojarza, podpisane przez zawodowego dojarza lub dojarzy, u których pracował, oraz poświadczone mu przez pracodawców, u których w czasie nauki i praktyki na dojarza był zatrudniony. Zawodowy dojarz musi się wykazać dokładną znajomością zasad dojenia, żywienia bydła i pielęgnowania go w chorobach oraz wychowu cieląt.

§ 2.

Obowiązki dojarza.

Dojarz i jego ludzie obejmują pilnowanie i opiekę nad powierzonym im bydłem i gospodarką mleczną. Do jego obowiązków należy między innymi odpasanie, dojenie, utrzymanie w czystości bydła oraz czyste i prawidłowe dojenie krów. Dojenie odbywa się dwa do trzech razy dziennie, po ociepleniu obowiązkowo trzy razy dziennie. Zopatrzenie stajni w wodę, utrzymanie narzędzi stajennych i koryt w czystości, dowóz względnie dostarczenie paszy pozostaje jak dotychczas (otworzenie zmrożonych kopców zarządza sam pracodawca). Na żądanie pracodawcy musi być nawóz codziennie z obory usunięty i na gnojowisku zrównany. Tam, gdzie do wywożenia mierzwy dostarczona siła pociągowa, pozostaje ten zwyczaj nadal. Zaleca się dojarzom używać do tego stadnika. Za uszkodzenie obory, niszczenie narzędzi stajennych oraz za stratę powstałą przez oczywistą winę dojarza, względnie jego ludzi, dojarz odpowiada ostatecznie. Mleko należy ochłodzić i w dobrze ochłodzonym stanie odstawić do miejsca na ten cel przeznaczonego.

Szwajcar (dojarz) jest odpowiedzialny za to, aby mleko odesłane zostało w dobrze ochłodzonym i czystym stanie. Za stratę, powstałą przez kwaśnienie mleka z winy szwajcara, odpowiada także. Gdzie istnieje zwyczaj centrifużowania mleka, musi to dojarz bezwarunkowo wykonać.

Dojarz prowadzi książkę dziennego udoju oraz tablicę co do pogonienia i ocielenia krów oraz wydajności mleka pojedynczej krowy. Dojarz utrzymuje w czystości w dobrym stanie naczynie do dojenia, konwie, ewentualnie centryfugi. Jeden dojarz obowiązany jest doić i pielęgnować 20 krów i 15 jałowizny. Dojarz obowiązany jest prawidłowo cielęta poić do 10 tygodni.

§ 3.

Zapłata.

Dojarz pobiera miesięcznie w gotówce:

- 1) od sztuki krowy dojennej, wołu roboczego, stadnika rozplodowego 1.30 zł,
- 2) od sztuki jałowizny powyżej 10 tygodni do dojścia do krowy dojennej lub wołu roboczego 80 groszy,
- 3) za wychowanie zdrowego cielaka do 10 tygodni 80 gr;
- 4) od każdego udojonego litra mleka 1% od ceny otrzymanej w mleczarni,
- 5) za sprzedaż bydła:
  - a) od każdej dużej, zdrowej sztuki 1% conajmniej,
  - b) od małej sztuki 1% conajmniej.

Jeżeli ilość bydła nie odpowiada stosunkowi 20 krów na 15 jałowizny, winien pracodawca za każdą nadliczbową jałowkę dopłacić dojarzowi 0.65 zł.

Pod kategorię jałowizny podciąga się w tym wypadku także cielęta w wieku do 10 tygodni, mimo, że za cielęta te dojarz pobiera już osobną zapłatę.

§ 4.

Dojarz otrzymuje deputat taki sam, jak rzemieślnik z tą różnicą, że ilość ziemniaków oblicza się na 50 kwintali i 12½ arów roli. Zmianę pozostawia się obojawnemu porozumieniu.

Tam, gdzie więcej wydawano, zwyczaj ten pozostaje nadal.

§ 5.

Mieszkanie.

Dojarz (szwajcar) winien otrzymać odpowiednie mieszkanie.

§ 6.

Opał.

Opał wydaje się według norm działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy.

§ 7.

Mleko.

Dojarz otrzymuje 4 litry mleka tłustego, 2 litry mleka odtłuszczonego dziennie.

§ 8.

Deputat dla pomocników.

Pomocnicy, bez różnicy płci, otrzymują deputat zaciężnika ponad 16 lat, niezależnie od wieku pomocnika, byle wykonał swoje obowiązki przy udoju i oprzątaniu przepisanych dla dojarzy 20 krów i 15 sztuk jałowizny:

- 1) 4 kwintale żyta,
- 2) 1 kwintal jęczmienia,
- 3) 1/2 kwintala grochu,
- 4) 1/2 kwintala pszenicy,
- 5) 2½ kwintala węgla,
- 6) 15 kwintali ziemniaków, oraz
- 7) 2 litry mleka tłustego dziennie

§ 9.

Uwagi.

Wszystkie narzędzia, z wyjątkiem wideł i łoża, dostarcza pracodawca. Wszelkie inne umowy, zawarte indywidualnie, ustnie lub pisemnie upadają z chwilą wejścia w życie niniejszego orzeczenia. Każdy dojarz ma prawo uczęszczać do kościoła i otrzymuje w roku urlop taki, jak rękodzielnicy.

Zwolnionemu dojarzowi przy przeprowadzce daje pracodawca furmanki do najbliższej stacji kolejowej.

Książki kontraktowe wydaje się podług zasad działu I niniejszego orzeczenia, ustalającego warunki pracy i płacy dla ordynariuszy.

Orzeczenie niniejsze obowiązuje od dnia 1 kwietnia 1933 r. do dnia 31 marca 1934 r. na terenie województwa poznańskiego i pomorskiego.

Warszawa, dnia 29 marca 1933 r.

Przedstawiciel Ministerstwa Opieki Społecznej:

(—) J. Gnoiński.

Przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych:

(—) M. Banaszekiewicz.

Przedstawiciel Ministerstwa Sprawiedliwości:

(—) Ryszard Żółtowski.